

Lectoraat 'Denkprocessen in de kunst'.

Toelichting en plannen.

Dit lectoraat is vanaf oktober 2003 ingesteld binnen de Hogeschool voor Beeldende Kunsten, Muziek en Dans te Den Haag.

De Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten en het Koninklijk Conservatorium vormen samen de Hogeschool voor Beeldende Kunsten, Muziek en Dans.

Inleiding.

Specifieke deskundigheid binnen een kunstopleiding.

Binnen dit lectoraat is gekozen voor een gebied dat nauw aansluit bij de praktijk van het onderwijs in de beeldende kunst en het ontwerpen. Het lesgeven en begeleiden van toekomstige kunstenaars, en het bespreken van hun werk, op het moment van ontstaan, of kort na voltooiing is het terrein waarop we binnen een academie specifieke deskundigheid en ervaring hebben die elders ontbreekt. Dit terrein krijgt minder aandacht vanuit andere disciplines, en in ieder geval niet in die intensiteit, hoeveelheid en over zo veel jaren, als binnen een academie.

Een van de kenmerken van kunst binnen een academie is wel het feit dat het daar voortdurend om kunst gaat die nog in ontwikkeling is. De processen, het ontstaansproces, maar ook de ontwikkeling van studenten, en de geleidelijke verandering van de studenten en hun werk in de loop van jaren, zijn eerder het gebied van aandacht dan het voltooide kunstwerk. Een keuze voor een onderzoeksgebied 'kunst als proces' ligt dan voor de hand.

Het begrip 'proces'.

Binnen het onderzoeksgebied "Kunst als proces" ligt het accent automatisch op verandering en dynamiek. Verandering is inmiddels een vereiste voor het onderwijs, en zeer zeker voor het kunstonderwijs. Studenten binnen de beeldende kunsten en het ontwerpen worden getraind voortdurend te komen tot nieuw werk. Door het vinden van nieuwe oplossingen in reeksen van werken tekent zich idealiter een eigen ontwikkeling af. Deze processen van verandering zijn individueel, komen voort uit de kunstenaars zelf, maar dragen tegelijkertijd bij tot het veranderende beeld van de kunst in de samenleving. Die veranderingsprocessen zijn daardoor 'groter' dan de som van die individuele veranderingen. 'Proces' is daarmee een goede aanduiding omdat het duidt op een resultaat dat niet alleen tot stand is gekomen door individuele kunstenaars; het proces overstijgt tegelijkertijd de kunstenaars als een ontwikkeling die hun lijkt te overkomen.

Het begrip 'denken'

Kunst is meer dan een verzameling esthetische door mensen vervaardigde producten. De betekenis gaat verder, heeft ook te maken met het overdragen van informatie, ideeën omtrent de werkelijkheid, toekomstverwachtingen, morele oordelen over de werkelijkheid enzovoorts. Kunst is daarom ook een manier om (nieuwe) gedachten te ordenen en daarmee zowel het resultaat als het begin van denkprocessen.

Daarnaast kunnen we constateren dat kunstenaars binnen het ontstaansproces van hun oeuvre onverwachte gedachtesprongen kunnen maken, maar ook naar aanleiding van die processen onverwachte en diverse informatie in hun werk kunnen opnemen of bij het ontstaansproces kunnen betrekken. Dat is dan ook de reden dat we gekozen hebben voor het begrip denkproces als uitgangspunt voor ons onderzoek.

Denkprocessen in de kunst.

Kan kunst ons nieuwe kennis opleveren?

Creatieve processen in de kunst verlopen anders en leveren andere resultaten op dan bijvoorbeeld onderzoek en ontwikkeling op het gebied van wetenschap of techniek. Tegelijkertijd zijn er overeenkomsten aan te wijzen tussen een onderzoek in wetenschap of techniek en het proces van bedenken, schetsen, uitproberen en realiseren van een kunstwerk. Het is een zoeken naar nieuwe vormen, ordeningen en ideeën.

Het betekent dat kunst nieuwe inzichten kan opleveren, ons een andere kijk op de wereld kan bieden. Maar vaak lijken deze resultaten, nieuwe inzichten, los te staan van de bewuste doelstellingen van de kunstenaars.

De rol van intuïtie en emotie

Het ontstaansproces van een kunstwerk lijkt niet te verlopen langs een logische weg. Elementen als emotie en intuïtie worden verondersteld er een rol in te spelen.

Vaak worden deze factoren gezien als strikt individueel en daarmee ondoorgrondelijk. Zodra elementen als intuïtie of emotie aan de orde zijn kan de discussie over een werk gemakkelijk gestaakt worden omdat daarover immers niets te zeggen valt. Het is de vraag of ook in die twee factoren, intuïtie en emotie, niet bepaalde regelmatige processen of bewuste strategieën zijn aan te wijzen.

Toepassing van denkprocessen in de kunst op andere terreinen

We zien de laatste jaren dat kunstenaars vaak worden ingezet in andere situaties, bij grote besluitvormingsprocessen over stadsvernieuwing, veranderende organisaties het stimuleren en trainen van mensen om hun creativiteit te vergroten enzovoorts. Het is de moeite waard om na te gaan of hier sprake is van een incident of zelfs een 'modegril', of dat kunstenaars inderdaad op andere terreinen hun artistiek inzicht, hun beroepsmatig geoefende creativiteit kunnen inzetten.

Wat ook het antwoord zal zijn op deze vragen, het maakt duidelijk dat er specifieke denkprocessen in de kunst bestaan.

Kunst als denkproces.

Is kunst zelf een vorm van denken?

We kunnen zelfs verder gaan en de hypothese onderzoeken dat kunst zelf omschreven zou kunnen worden als een specifieke vorm van denken. We hebben bij een aantal kunstenaars in de twintigste eeuw een ontwikkeling kunnen meemaken waarin de gedachte het belangrijkste element van hun kunst leek te worden. Van Duchamp tot in de Conceptual Art gaan de werken meer en meer het belang van een ambachtelijk verkregen vorm ontkennen en een manier van denken centraal stellen. Deze kunstwerken lijken ons eerder nieuwe vormen van 'weten' te bieden dan vormen die in hun materiële verschijning louter een beroep doen op visueel genot. Op deze wijze zijn deze werken meer een bijdrage in een intellectueel discours en sluiten aan bij het veranderende denken zoals we dat ook in de wetenschap zien.

De verhouding tussen kunst en wetenschap

Nog extremer gesteld kan men zich dan ook afvragen of de traditie van de kunstgeschiedenis in zijn geheel niet is te beschouwen als een denkproces, vergelijkbaar met processen als 'de ontwikkeling van de westerse wetenschap'.

Net zoals in techniek en wetenschap vertoont de kunstgeschiedenis reeksen van kunstwerken die in een logische historische reeks passen. Zo'n reeks kan niet omgekeerd worden. De feitelijke opeenvolging lijkt een structuur te hebben die te vergelijken is met een verhaal of een discours.

Kunst en ook ontwerpen veranderen niet alleen de wereld, maar geven tegelijkertijd een veranderende visie op de wereld als een soort spiegel maar ook als een bron voor ideeën.

De laatste jaren is een mogelijke relatie tussen kunst en wetenschappelijk onderzoek een actueel onderwerp van discussie geworden.

Men kan een geschiedenis schrijven van de verhouding tussen kunst en andere terreinen in de cultuur. Werd er in het academisme van de

zeventiende eeuw een nauwe verwantschap tussen schilderkunst en retorica gezien, in de loop van de negentiende eeuw veranderde het in het zoeken naar een verwantschap tussen schilderkunst en muziek.

Daarnaast had de westers kunst ooit een belangrijke relatie met de godsdienst. Die relatie is binnen deze traditie tegenwoordig marginaal geworden. Het lijkt er op dat nu gezocht wordt naar een nieuwe verwantschap: De relatie tussen kunst en wetenschap.

Kunst en geschiedenis

Kunst wordt vaak gezien als resultaat van een historische ontwikkeling of als een uiting die een positie inneemt in een historische ontwikkeling. Duidelijk is dat in Europa kunst en geschiedenis een nauwe relatie met elkaar aangaan. Enerzijds wordt de kunst beschouwd in een historisch verband, anderzijds krijgt die geschiedenis een duidelijke afbeelding in de vorm van de kunst uit die periode.

Processen op verschillende niveaus

In een onderzoek naar denkprocessen in de kunst spelen verschillende niveaus een rol:

-Er is het denkproces van de maker van een kunstwerk. Dat proces omvat alle overwegingen, intuïtieve beslissingen en associaties in het atelier wanneer de kunstenaar een kunstwerk realiseert, en de beslissingen die deze neemt om het werk een plek te geven in de wereld.

-Daarnaast is er het denkproces van de kunstenaar die in reeksen een oeuvre opbouwt, zich daarvoor verantwoordelijk voelt en daarmee als kunstenaar een positie inneemt binnen het discours over de actuele kunst.

-Zeker binnen het milieu rond een kunstacademie worden we geconfronteerd met een denkproces binnen een geografisch of ideologisch samenhangende groep.

-Tenslotte zien we het denkproces van de kunst in een opeenvolging van stromingen in de geschiedenis. Het gaat hier om het moment dat reeksen van kunstwerken bewegingen zichtbaar maken in de geschiedenis.

Wat het onderzoek kan opleveren, en het belang voor het kunstonderwijs.

Op zoek naar een nieuwe formulering van de beeldende kunst als discipline

We kunnen langs deze vraagstelling inzichten in de creatieve processen van kunstenaars verwerven, zodat we gerichter jonge kunstenaars en ontwerpers kunnen begeleiden.

Doordat we meer te weten kunnen komen over de creatieve ontwikkeling van kunstenaars kunnen we een duidelijker onderwijsbeleid ontwikkelen, door het onderwijs te zien als een fase in een langer proces dat al jaren vóór de academie begint en zich na de academie voortzet. We leveren idealiter geen kunstenaars af die zoiets als een vaststaand product kunnen maken, maar die vóór alles in staat zijn zich als kunstenaar of ontwerper zelfstandig verder te ontwikkelen en te veranderen. In ons onderwijs moeten we de studenten daar ook op voorbereiden.

Door kunst als een denkproces te beschouwen krijgen we beter inzicht in welke vaardigheden noodzakelijk zijn voor een kunstenaar in de eenentwintigste eeuw.

Inzicht in kunst als denkproces maakt op den duur deze manier van denken wellicht inzetbaar voor andere situaties.

De betekenis voor de Koninklijke Academie van beeldende Kunsten, Den Haag

Een duidelijke didactiek in de actuele beeldende kunst is nauwelijks ontwikkeld.

Van de Koninklijke Academie van Den Haag kan men globaal stellen dat nog in de jaren vijftig de opleiding ambachtelijk en materieel gericht was, sterk gebaseerd op training door herhaling en met weinig aandacht voor momenten van reflectie of het formuleren van eigen opvattingen. In de loop der jaren ontwikkelde de academie zich naar een kunstopleiding waarin het eigen zoeken meer en meer centraal kwam te staan. Het zelf formuleren van vragen en opdrachten ging daarmee een steeds grotere rol spelen binnen de opleiding. De mate waarin dat gebeurd is verschilt per afdeling, per vak en zelfs per docent, maar het is wel de algemene tendens waar we middenin zitten.

Het komt er op neer dat er op het gebied van deze vorm van onderwijs langzamerhand veel expertise is opgebouwd. Deze kennis is echter sterk versnipperd. Door een onderzoek naar denkprocessen in de kunst en de recente geschiedenis van de academie wordt het mogelijk grotere lijnen te zien, de expertise op het gebied van kunstdidactiek te bundelen en de vernieuwing van het onderwijs bewuster te 'sturen'.

Aanpak.

Theoretische onderbouwing van de gebruikte begrippen

Begrippen als 'denkproces', 'intuïtie' en 'emotie' behoeven een nadere omschrijving. Een groot risico is de verleiding om schrijvend over kunst eerder in metaforen te denken dan uit te gaan van feitelijke gegevens. Kunst geeft gemakkelijk die mogelijkheid. Wellicht kan het gebruiken van metaforen vruchtbaar zijn mits men zich daar van bewust is. Er bestaat een kans dat bij nadere beschouwing een andere terminologie gehanteerd moet worden. In iedere fase van het onderzoek dienen we vragen te stellen omtrent de theoretische basis van het onderzoek en voorlopige antwoorden te formuleren.

Gaandeweg willen we begrippen verduidelijken en preciseren. Ondertussen worden de begrippen 'denkprocessen in de kunst' en 'kunst als denkproces' gebruikt als uitgangspunten om hiermee een reeks van vragen te formuleren en materiaal te verzamelen.

Voorlopig is de meest vruchtbare werkwijze om open te staan voor een verandering van de terminologie indien dat onvermijdelijk is. Na iedere fase van het onderzoek kan dan bezien worden in hoeverre termen nader gespecificeerd kunnen worden, of ze gewijzigd moeten worden of dat ze zelfs overbodig of storend zijn.

Uiteraard wordt gebruik gemaakt van disciplines als de esthetica en de kunstgeschiedenis. Er is op dit gebied overleg met de universiteit van Leiden.

Het verzamelen van materiaal.

Teksten van kunstenaars

Er bestaat een literatuur van teksten van kunstenaars. Deze teksten willen we meer een plek geven binnen de academie, verzamelen en bestuderen en in verband brengen met ons onderzoek. Op den duur willen we stimuleren dat ook door de bibliotheek extra aandacht wordt besteed aan deze bronnen. Het ligt in de bedoeling om kunstenaarsteksten een specifieke aandacht te geven binnen het lectoraat.

Gesprekken met kunstenaars

Het gesprek als bron van informatie speelt een grote rol binnen dit onderzoek. Uiteraard leveren deze gesprekken geen 'harde' gegevens op. Het onderzoek naar denkprocessen in de kunst lijkt op het moment moeilijk een vorm te kunnen krijgen door middel van enquêtes met statistische analyses van het verzamelde materiaal.

Om deze gesprekken toch een minimum aan objectiviteit te geven kunnen we een aantal regels afspreken.

Nauwkeurig bepalen we vooraf met wie er gesproken wordt, aan de hand van een aantal criteria, waardoor de gesprekken vergeleken kunnen worden.

We maken duidelijke afspraken met de betrokkenen dat zij commentaar geven op het verslag van het interview, en dat na overleg afgesproken wordt of men akkoord gaat met de tekst. Op die wijze kan het verslag als gegeven gehanteerd kan worden.

Er worden duidelijke afspraken gemaakt over de structuur van het gesprek.

Teksten over de geschiedenis van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, Den Haag

Het gaat dan vooral om informatie over de organisatie van het onderwijs in verband met de inhoud van het onderwijs.

De Koninklijke Academie van Den Haag is een betrekkelijk oud instituut, gesticht in 1682, waarvan de geschiedenis meerdere malen is beschreven.

Veel archieven zijn nog aanwezig zijn, binnen de academie of in het Gemeente Archief van Den Haag. Aan de hand hiervan, alsmede publicaties van de academie als jaarverslagen en eindexamencatalogi is het mogelijk om een beeld te schetsen van de academie als resultaat van een historisch proces.

Deelvragen binnen het onderzoek.

De keuze van deelgebieden

Zoals boven reeds is gesteld kan men denkprocessen in de kunst beschouwen vanuit verschillende niveaus. Daaruit vloeien automatisch vragen voort die onderwerp van onderzoek kunnen zijn.

-Het werken in een atelier vormt de kleinste eenheid. Het gaat om de vragen over hoe een kunstenaar komt tot een specifiek resultaat, welke beslissingen deze neemt, hoe een creatief proces op gang komt.

-De ontwikkeling van een kunstenaar vormt de volgende eenheid. Hier gaat het om vragen over hoe een beslissing tot stand komt om kunstenaar te worden, wat een opleiding daaraan bijdraagt, en hoe een kunstenaar zich ontwikkelt in de jaren na de academie.

-Tenslotte is het mogelijk om het historische proces van de kunst te beschouwen vanuit de geschiedenis van de academie, hoe deze zich heeft ontwikkeld en zich heeft aangepast aan de veranderingen binnen de praktijk van de beeldende kunst.

Daarnaast is het de opzet om deelvragen zo nauw mogelijk te laten aansluiten bij de praktijk van de academie. Op die wijze kunnen uitkomsten gemakkelijker getoetst worden in de praktijk en rendement opleveren voor het instituut. Vanuit deze uitgangspunten komen we tot de volgende deelgebieden.

Deelgebieden

1. Denkprocessen in de praktijk in het atelier

Door aan de hand van gerichte stellingen en vragen docenten binnen de academie hierover te ondervragen trachten we tot modellen te komen van creatieve processen in de kunst.

Er is een reeks van stellingen en uitspraken opgesteld omtrent creatieve processen, zoals ze vaak, ook als cliché, worden gehanteerd binnen het onderwijs aan de academie. Docenten worden geconfronteerd met deze uitspraken en gevraagd in hoeverre zij daar hetzelfde over denken of niet. Na doorvragen blijken er bij veel personen zich omschrijfbaar methodieken af te tekenen. In een volgend stadium worden deze vergeleken. Voorlopig ondervragen we docenten, omdat zij met hun ervaring niet uitsluitend hoeven terug te vallen op hun eigen praktijk. Dezelfde vragen willen we ook hanteren in gesprekken met een aantal componisten om zo een vergelijking te maken met processen in de muziek.

Praktische doelstelling:

Nieuw materiaal voor de discussie aandragen over de te voeren lesmethode en de inhoud van het programma.

2. Opvattingen over creatieve processen binnen de academie

Voorlopig willen we ons concentreren op de verheldering van een tweetal cruciale kwesties.

De verhouding beeldende kunst en ontwerpen.

Het begrip onderzoek.

Dit onderzoek bevindt zich nog in een beginstadium.

Praktische doelstelling:

Beter inzicht in het belang van de verschillende studierichtingen binnen een academie voor elkaar.

De ideevorming op gang brengen om onderzoek een vaste plaats binnen de academie te geven, zowel ten bate van het onderwijs als binnen het onderwijs zelf voor de studenten.

3. Circulatie van ideeën binnen de academie

Adviezen formuleren over de interne communicatie rond theoretische kwesties binnen de academie.

Onderzoek naar taalgebruik en betekenis van cruciale begrippen rond kunst en ontwerpen binnen de academie.

Met name het onderzoek over taalgebruik en terminologie willen we uitvoeren met behulp van studenten.

Praktische doelstelling:

Grotere duidelijkheid bewerkstelligen bij de nieuwe beoordelingssystematiek. Deze is ingevoerd voor de gehele academie. We kunnen formeel wel de zelfde manier van beoordelen hebben, maar definiëren we de criteria ook op de zelfde wijze, waarom wel of waarom niet? De helderheid in discussies over werk binnen de begeleidingen en lessen vergroten.

4. De ontwikkeling van studenten vóór hun toelating tot de academie

Dit is een onderzoek naar uitgangspunten voor het voortraject, oriëntatiecursussen en toelatingsexamens. Activiteiten rond het selecteren van nieuwe studenten en voorbereiden van scholieren en andere belangstellenden voor een studie aan de academie zijn de afgelopen jaar sterk gegroeid. We zoeken naar inhoudelijk onderbouwde richtlijnen om deze tendens zo goed mogelijk voort te zetten. De verhouding definiëren met omringende instituten is daarbij van het grootste belang: Het Koorenhuis en De Vrije Academie.

Er zijn afspraken gemaakt met Het Koorenhuis om een gezamenlijk onderzoek te starten omtrent jongeren die bezig zijn met beeldende kunst en ontwerpen om te achterhalen hoe beslissingen genomen worden om te kiezen voor een kunstopleiding. Dit onderzoek gaat op korte termijn van start. Er zijn eveneens gesprekken geweest met de Vrije Academie.

Praktische doelstelling:

Op den duur zullen hier adviezen uit voortkomen ten behoeve van het voortraject, de oriëntatiecursussen en de toelatingen.

5. De ontwikkeling van kunstenaars na hun studie aan de academie

We verzamelen deze gegevens door gesprekken te voeren met afgestudeerden van de academie.

We zijn begonnen om zo veel mogelijk afgestudeerden van de academie te achterhalen. Vervolgens zijn we gesprekken begonnen volgens een aantal hoofdpunten waarbij vooral gekozen is voor de cohorten van 1986, 1993 en 2000. Tegelijkertijd is in dit project het contact met oud-studenten geïntensiveerd.

Gesprekken met Stroom moeten voortgezet worden om ervaringen uit te wisselen en opleiding zo nodig ook aan te passen naar aanleiding van de bevindingen van Stroom.

Praktische doelstelling:

Ervaringen van oud-studenten kunnen beter inzicht geven in het effect van ons onderwijs en daarmee gelegenheid geven tot bijstelling van het onderwijs. Het onderzoek onder afgestudeerden maakt tegelijkertijd een intensief alumni-beleid mogelijk, met een duidelijk inhoudelijk gesprek met afgestudeerden.

6. De recente geschiedenis van de academie in Den Haag

Dit onderzoek is mogelijk door middel van jaarverslagen en andere publicaties. Daarnaast houden we uitgebreide interviews met docenten en oud-docenten.

Op het moment is dit gedeelte in een ver gevorderd stadium. Er zijn inmiddels veel gesprekken geweest met docenten en oudmedewerkers van de academie, zowel docenten als directieleden. Het ligt in de bedoeling om op korte termijn over de recente geschiedenis een brochure te publiceren. Op een aantal gebieden zou uitgebreider onderzoek mogelijk zijn. Er zijn stappen ondernomen om studenten van de vakgroep kunstgeschiedenis van de universiteit van Leiden bereid te vinden op een aantal terreinen nog nader onderzoek te verrichten.

Praktische doelstelling:

Dankzij dit onderzoek krijgen we meer zicht op het te voeren beleid. Langs deze weg kunnen we een koppeling maken tussen het beleid van de academie en de kunsttheorie en de kunstgeschiedenis van de afgelopen dertig jaar. Soms zullen de inzichten uit die drie terreinen samenvallen, soms zijn ze aan elkaar tegenstrijdig. Aan de hand hiervan kunnen we van ontwikkelingen binnen een academie beter de betekenis achterhalen.

7. Onderzoek naar de betekenis van kunsttraktaten voor kunstenaars

De aanschaf van teksten van kunstenaars tot een speerpunt van het aanschafbeleid van de bibliotheek maken. De bibliotheek doorlichten en adviezen geven voor verdere aanschaf.

Studenten adviseren om van deze teksten gebruik te maken en zo mogelijk van commentaar te voorzien in hun scripties. Scripties die commentaar bevatten op teksten van kunstenaars opnemen in de bibliotheek.

Nagaan wat de consequenties zouden kunnen zijn van teksten van kunstenaars voor het onderwijs aan de academie.

Docenten stimuleren hun ideeën over kunst op schrift te stellen.

Praktische doelstelling:

Studenten en docenten meer betrekken in het discours rond de hedendaagse kunst. Materiaal aandragen en stimuleren dat studenten en docenten ook materiaal gaan leveren.

Het uiteindelijke doel van het lectoraat.

Het is de bedoeling dat er na het afsluiten van het lectoraat sprake is van een blijvend resultaat binnen de academie. De doelstellingen zijn drieledig:

1. Meer inzicht in denkprocessen in de kunst en aan de hand daarvan een beter onderbouwd lesprogramma

Dit willen we in vier fasen bereiken.

- a. Exploratie van het terrein en een definitieve opzet van het onderzoek. Deze exploratieve fase heeft het afgelopen jaar plaatsgevonden.

- b. Formuleren vinden voor denkprocessen in de kunst en 'kunst als denkproces'.

- c. Invoeren van mogelijke verbeteringen binnen het onderwijs en de organisatie van de academie.

- d. Invoeren van minors ten behoeve van studenten van de universiteit van Leiden om thuis te raken in artistieke denkprocessen als ondersteuning voor hun wetenschappelijk onderzoek elders.

2. Het doen van onderzoek in het kader van het onderwijs institutionaliseren

3. Onderzoek tot een vaste mogelijkheid binnen de studie maken voor studenten aan de kunstacademie

Publicaties

Naast deze brochure werken we op het moment aan twee publicaties:

1. Denkprocessen in de kunst, een eerste schets

Dit is een publicatie die bedoeld is als discussiestuk. De tekst zal bekritiseerd en besproken worden. Naar aanleiding van verder onderzoek en de reacties op deze tekst zal er volgend jaar een nieuwe versie verschijnen.

2. De recente geschiedenis van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, Den Haag.

Het lectoraat wordt ondersteund door een onderzoeksgroep die bestaat uit de volgende personen:

Yolande Kolstee, onderwijskundige
Frans Lampe, beeldend kunstenaar
Jan van der Pol, beeldend kunstenaar
Arne Hendriks, kunsthistoricus
Assistentie voor de contacten met oud-studenten wordt verleend door
Els Maasson, beeldend kunstenaar

Michael van Hoogenhuyze
Kunsthistoricus en lector